

ข้อพิจารณาในการวิเคราะห์ปัญหาสตรี ในเชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง-วัฒนธรรม

กาญจนา แก้วเทพ*

ระบบที่กดขี่และเลือกปฏิบัติต่อสตรีที่ดำรงอยู่ตลอดมาในประวัติศาสตร์เคียงคู่กับระบบ
ทาส ระบบศักดินา ระบบทุนนิยม ตลอดจนระบบสังคมนิยม คือ ระบบถือพ่อเป็นใหญ่
(patriarchy) ซึ่งหมายถึงการกดขี่ (dominance) ที่เพศชายกระทำต่อเพศหญิงทั้งภายในครอบครัว
และในสถาบันสังคมอื่น ๆ ปฏิกริยาที่สตรีตอบโต้ระบบการกดขี่ดังกล่าวได้แสดงออกทั้งในระดับ
ปัจเจกบุคคลและในระดับขบวนการ

ในปัจจุบันนี้ เราอาจจะจำแนกขบวนการสตรีออกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ
ขบวนการต่อสู้เพื่อขยายสิทธิสตรี (โดยยังคงรักษาระบบสังคมปัจจุบันนี้ไว้) ขบวนการค้นหาเพื่อ
ปลดปล่อยสตรี (women liberation) และขบวนการปลดปล่อยสตรีที่มุ่งแสวงหาสังคมใหม่ไป
พร้อม ๆ กัน (โดยส่วนใหญ่แล้ว หมายถึงระบบสังคมนิยม) ความแตกต่างในขบวนการเหล่านี้เกิด
ขึ้นเนื่องมาจากการใช้หลักการวิเคราะห์ปัญหาสตรีที่แตกต่างกันออกไป ในบทความนี้จะมุ่งแต่
เฉพาะการวิพากษ์วิจารณ์การวิเคราะห์ของขบวนการปลดปล่อยสตรีที่มุ่งแสวงหาระบบสังคมนิยม
โดยจะแบ่งเนื้อหาหลักของบทความออกเป็น 3 ส่วน คือ

1) การพิจารณาคุณูปการในการนำเอาการวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง (หมายถึง
ถึงเฉพาะลัทธิมาร์กซ์) มาใช้พิจารณาปัญหาสตรี

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
1 ผู้ที่สนใจเกณฑ์แบบต่าง ๆ ที่เป็นหลักในการวิเคราะห์ปัญหาสตรี โปรดดู กลุ่มศึกษาในฝรั่งเศส. 2527.

2) ชีตจำกัด และจุดอ่อนของการวิเคราะห์แบบนี้

3) ข้อเสนอเพื่อการพิจารณาในการนำเอามิติทางวัฒนธรรม (ในที่นี้จะนำเสนอเพียงจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์) มาช่วยแก้ไขชีตจำกัดและจุดอ่อนของลัทธิมาร์กซ์ เพื่อให้การวิเคราะห์ปัญหาสตรีมีลักษณะครอบคลุมและรอบด้านมากขึ้นกว่าเดิม

การนำลัทธิมาร์กซ์มาใช้ในการพิจารณาปัญหาสตรี

หลักการของลัทธิมาร์กซ์ ซึ่งเป็นปรัชญาที่มีเป้าหมายจะเปลี่ยนแปลงสภาพการณ์ที่กำลังเป็นอยู่นั้น มีหลักว่า จำเป็นจะต้องรู้ต้นกำเนิด (genesis) วิวัฒนาการ (development) และต้องรู้ว่า สถาบันอะไรที่เป็นตัวการผลิตซ้ำ (reproduction) ความสัมพันธ์ทางสังคมที่กำลังเป็นอยู่ ประโยชน์ที่เราจะได้จากการใช้ลัทธิมาร์กซ์มามองปัญหาสตรีนั้น ย่อมไม่ใช่ *เนื้อหา* ที่เกี่ยวกับสตรีในลัทธินั้น (ซึ่งไม่สู้จะมีมากนัก) หากแต่เป็น *วิธีการวิเคราะห์* ที่มาร์กซ์ได้เคยใช้วิเคราะห์สงครามระหว่างชนชั้น ซึ่งขบวนการสตรีสามารถจะนำมาประยุกต์หรือดัดแปลงแก้ไขเพิ่มเติมเพื่อใช้วิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งระหว่างเพศ

เช่นเดียวกับที่มาร์กซ์และเอนเงิลส์ไม่ได้มองปัญหาความไม่เท่าเทียมในระบบทุนนิยมจากจุดยืนแบบนักศีลธรรม (คือไม่ได้เห็นว่า *ควร* จะยกเลิกการกดขี่ในระบบทุนนิยมเสีย เพราะเป็นสิ่ง *ที่ไม่ดี* เท่านั้น) ขบวนการการปลดปล่อยสตรีก็ไม่ได้มองปัญหาอภิสิทธิ์ทางเพศและการกดขี่สตรีจากเจตนาอันดีเท่านั้นเช่นกัน หากแต่ได้ใช้ทัศนะแบบวิภาษวิธีและเป็นวัตถุนิยมเป็นรากฐานสำคัญ ในแง่ของทัศนะแบบวัตถุนิยมหมายความว่า เราจะมองปัญหาสตรีอย่างมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมือง ในแง่ของทัศนะแบบวิภาษวิธีหมายความว่าเราจะมองความสัมพันธ์ที่มีต่อกันและกัน ระหว่างปัญหาสตรีกับมิติอื่น ๆ ในสังคม

ในเบื้องต้นแรก เมื่อเราใช้ทัศนะแบบวัตถุนิยมประวัติศาสตร์มาค้นคว้าต้นกำเนิดของปัญหาสตรี เราก็จะพบข้อเท็จจริงว่า การแบ่งความแตกต่างระหว่างเพศโดยใช้ลักษณะทางร่างกายมาเป็นตัวกำหนดเพื่อเป้าหมายของการผลิตซ้ำ (ผู้หญิงมีหน้าที่ผลิตแรงงานใหม่ขึ้นมาทดแทนแรงงานเก่า ๆ) (แล 2524 : 93-100) คือต้นกำเนิดอันแรกสุดของการแตกตัวเป็นชนชั้นในสังคมกล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือ มนุษยชาติเรารู้จักการกดขี่มนุษย์ด้วยกันเอง โดยการที่มนุษย์เพศชาย

ทำการกดขี่มนุษย์เพศหญิงนี้เอง และจากอีกด้านหนึ่งของวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ จะช่วยให้เราค้นพบกลุ่มพลังอำนาจที่เป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ณ ที่นี้จากการศึกษาเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ทางเพศ เราอาจจะให้ข้อสรุปได้คร่าว ๆ ว่า ปริมาณของการเปลี่ยนแปลงในปัญหาสตรีนั้น จำเป็นต้องครอบคลุมไปถึงรูปแบบของการแต่งงานและครอบครัว กระบวนการผลิตซ้ำรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูสมาชิกใหม่ เป็นต้น นี่เป็นภารกิจของขบวนการสตรีที่จะต้องค้นคว้าสร้างสรรค์รูปแบบใหม่ ๆ ของสถาบันดังกล่าวมานี้ต่อไปในอนาคต

[ในที่นี้ ผู้เขียนจะไม่กล่าวถึงรายละเอียดของการนำเอาเกณฑ์ (categories) ของลัทธิมาร์กซ์ เช่น ทฤษฎีสันส่วนตัว การขูดรีดมูลค่าส่วนเกิน ฯลฯ มาใช้อธิบายปัญหาสตรี เนื่องจากมีผลงานดังกล่าวแล้วในภาษาไทย ผู้ที่สนใจสามารถหาได้จาก วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง (ฉบับ “ผู้หญิงกับเศรษฐศาสตร์การเมือง”) ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 พ.ค.-มิ.ย. 2524]

จากการกดขี่ในระบบศักดินามาสู่กระบวนการสะสมทุนเบื้องต้น

ในสังคมยุคก่อนทุนนิยม สถานภาพและบทบาทของคนถูกกำหนดมาจากชาติตระกูลกำเนิด และเพศ (status and role ascription) ชนชั้นในสังคมจึงเป็นผลผลิตมาจากชาติกำเนิดนี้ และไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงได้ ในสังคมแบบนี้จึงมีการกำหนดให้เป็นเรื่องธรรมชาติและเหมาะสมแล้วว่าฐานะของสตรีจะด้อยกว่าบุรุษทั้งในระดับครอบครัวและในระดับสังคม โดยมีความชอบธรรมอันเกิดมาจากการประพฤติปฏิบัติกันจนเป็นธรรมเนียมประเพณีนับเป็นศตวรรษ

ฐานะของสตรีในยุคก่อนทุนนิยม ไม่ว่าจะเธอจะสังกัดอยู่ในชนชั้นไหน ต่างก็ได้รับผลจากความไม่เท่าเทียมทางเพศที่ถูกกำหนดมาจากสังคม อาจจะมากบ้างน้อยบ้างตามฐานะทางชนชั้นของเธอ สำหรับสตรีชั้นสูง แม้เธอจะได้รับมรดกและมีทรัพย์สิน แต่เธอก็มิได้ครอบครองอย่างจริงจัง คงเป็นชายเท่านั้นที่มีอำนาจครอบครองทรัพย์สินอย่างแท้จริง หญิงชั้นสูงมีชีวิตอยู่เพื่อ “การคงอยู่” ของบุรุษ เช่น เพียงเพื่อจะเป็น “คู่อุปการะ” ของชายชั้นสูงเท่านั้น

สำหรับสตรีชั้นต่ำ เนื่องจากการผลิตกระทำในหน่วยครอบครัวและประสิทธิภาพในการผลิตต่ำ ดังนั้นสตรีชั้นต่ำจึงไม่ถูกกีดกันออกจากกระบวนการผลิต แต่เป็นตรรกะที่ขัดแย้งกันว่าแม้สตรีจะเข้าร่วมในกระบวนการผลิต แต่เธอก็มิได้เป็นอิสระทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจาก

ข้ออ้าง 2 ประการ ประการแรกได้แก่มายาคติ (myth) ที่เกี่ยวกับชีวิตส่วนตัวของผู้หญิง จากคติที่ว่า “อินสตรัควิตักที่ผิว” (หมายถึงความสุขของสตรีนั้นแขวนอยู่กับชีวิตแต่งงาน ซึ่งจะให้หลักประกันทั้งทางสังคมและทางเศรษฐกิจ) ทำให้ชีวิตของสตรีต้องขึ้นอยู่กับผู้ชายเป็นสามี ข้ออ้างประการที่สองก็คือบทบาทในการผลิตของสตรีนั้นเป็นเพียงบทบาทประกอบ มิใช่บทบาทหลัก (ตัวอย่างเช่นในการทำนา ผู้หญิงจะไม่ได้เป็นคนไถ-ซึ่งเป็นบทบาทหลัก-แต่จะทำเพียงปักดำและเก็บเกี่ยว-งานส่วนนี้ถูกถือว่าเป็นบทบาทรอง-โดยที่เราไม่ทราบเหตุผลเลยว่าการจัดบทบาทและประเภทของงานนั้นอาศัยหลักเกณฑ์อะไร หรือเป็นเพียงเพราะว่า เนื่องจากงานแบบนี้ ผู้หญิงเป็นคนทำนั่นเอง มันจึงกลายเป็นงานรอง) และการเข้าร่วมในการผลิตของสตรีนั้น เป็นเพียงการเข้าร่วมทำงาน แต่ไม่ได้เข้าร่วมในการตัดสินใจ หรือกล่าวง่าย ๆ ว่า “มีเพียงหน้าที่ แต่ขาดสิทธิ์”

เมื่อสังคมก้าวเข้าสู่ทุนนิยม การแตกตัวออกเป็นสองชนชั้นก็เห็นได้อย่างชัดเจนและเกิดความสัมพันธ์ที่ชนชั้นหนึ่งขูดรีดอีกชนชั้นหนึ่ง ส่วนในหมู่ชนชั้นนายทุนด้วยกันเองนั้นก็มีการแข่งขันกัน ท่ามกลางการแข่งขันในระบบทุนนิยมนี้ ตัวแปรอื่น ๆ (เช่น เพศ เชื้อชาติ ภูมิลำเนา) ถูกนำมาใช้เป็นข้ออ้างเพื่อเป็นตัวคูณตัวหนึ่ง กรณีของตัวอย่างเรื่องเพศจะแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจน คือ จากข้อเท็จจริงที่ว่า การนำเครื่องจักรมาใช้ทำให้ความจำเป็นที่จะต้องใช้กำลังกายหมดไป มาร์กซ์จึงได้ตั้งข้อสังเกตว่า นายทุนที่เริ่มนำเครื่องจักรมาใช้ จะแสวงหาแรงงานหญิงและเด็กมาใช้เป็นอันดับแรกเพื่อลดต้นทุนการผลิตของเขา เนื่องจากนายทุนได้อาศัยทักษะการกตัญญูทางเพศที่มีอยู่ในสังคมมาก่อนทำให้หญิงยอมรับค่าจ้างต่ำกว่าคนงานชาย (Saffioti 1978 : 46-47) เราจึงอาจกล่าวได้ว่ากระบวนการสะสมทุนเบื้องต้นของชนชั้นนายทุนนั้น ประกอบด้วยมูลค่าส่วนเกินส่วนหนึ่งที่เกิดจากการขูดรีดแรงงานหญิง ซึ่งหนักหน่วงกว่าแรงงานชาย โดยอาศัยกลไกแบบต่าง ๆ เช่นการจ่ายค่าจ้างที่ต่ำกว่า การให้เงื่อนไขการทำงานและการเลื่อนขั้นตำแหน่ง (promotion) ที่ต่ำกว่าแก่สตรี การปลดแรงงานหญิงออกหลังจากการมีบุตร เป็นต้น

จากข้อเท็จจริงดังกล่าว เพศจึงเป็นตัวแปรของชนชั้นอย่างหนึ่งที่สังเกตเห็นออกและที่ปฏิเสธความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยม ในขณะที่แรงงานของชนชั้นกรรมาชีพทั้งหมดกลายเป็นสินค้า แรงงานของสตรีก็กลายเป็นสินค้าสำรอง (marginalization) ที่มีไว้เพื่อเหลือเผื่อขาด ถ้าแรงงานส่วนนี้ได้รับการว่าจ้างก็จะได้รับค่าตอบแทนที่ต่ำกว่า และหากเมื่อใดที่ระบบทุนนิยมไม่สามารถจะดูดซับแรงงานทั้งหมดที่มีอยู่ได้ แรงงานส่วนนี้ก็จะเป็นส่วนแรกที่ถูกปลดออก

ขั้นตอนของระบบทุนนิยมและผลกระทบต่อบทบาททางเพศ

เมื่อเราศึกษารายละเอียดของการพัฒนาของระบบทุนนิยมในแต่ละขั้นตอนอย่างละเอียด เราจะพบว่าพัฒนาการนี้มีผลกระทบต่อสถานภาพของสตรีที่แตกต่างกันในแต่ละยุค ในยุคทุนนิยมแข่งขันเสรี เนื่องจากระบบทุนนิยมยังไม่สามารถดูดซับแรงงานทั้งหมดเข้าไปในระบบได้ ฐานะของแรงงานสตรีจึงอยู่ในเขตชายขอบ (marginal) ของตลาดแรงงานดังกล่าวมาแล้วข้างต้น การเผยแพร่อุดมการณ์ก็เกิดขึ้นไม่ให้ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้านจึงยังกระทำอยู่อย่างเข้มข้น แต่เมื่อทุนนิยมพัฒนาเข้าสู่ขั้นผูกขาด การพัฒนาเทคโนโลยีแบบใหม่ทำให้ความต้องการแรงงานหญิง (โดยเฉพาะในภาคบริการและอุตสาหกรรมเบา) มีมากขึ้น การกีดกันสตรีไม่ให้ทำงานนอกบ้านก็ถูกพังทลายลง ความคาดหวังของสตรีในยุคทุนนิยมขั้นหลังนี้พัฒนาเปลี่ยนไปจากเดิม เช่น ความคาดหวังที่จะประสบความสำเร็จในอาชีพการงานมีสูงกว่าความคาดหวังในชีวิตครอบครัว

โครงสร้างเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมชนิดใหม่นี้ ต้องการแรงงานที่สามารถเคลื่อนย้ายได้อย่างอิสระ ไม่ว่าจะเป็นแรงงานหญิงหรือชายก็ตาม ดังนั้นโครงสร้างของครอบครัวและบทบาททางเพศในครอบครัวจึงต้องเปลี่ยนแปลงไป รูปแบบครอบครัวปัจจุบันมีขนาดเล็กลง และบทบาทของสามีนั้นต้องพร้อมที่จะทำหน้าที่แทนภรรยาได้ในกรณีที่เธอต้องโยกย้ายไปทำงานในต่างจังหวัด หรือต้องสามารถดูแลลูกแทนได้ในกรณีที่ภรรยาต้องทำงานล่วงเวลา

ในท้ายที่สุด เมื่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจพัฒนาจากการเน้นการผลิตมาเป็นการเน้นระบบบริโภค การเปลี่ยนแปลงนี้มีผลกระทบต่อสตรีมากกว่าบุรุษ เพราะระบบบริโภคมีกลุ่มเป้าหมายที่เป็นหญิงมากกว่าชาย การสร้างค่านิยมให้เน้นการบริโภคเพื่อความสนุกสนานพุ่งเป้าไปที่กลุ่มผู้บริโภคสตรี นอกจากนั้น แรงงานสตรีจะถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการขยายระดับการบริโภค เช่น อาชีพโฆษณา อาชีพพนักงานขายของ เป็นต้น

กลไกแบบใหม่ของระบบทุนนิยม

ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ระบบสังคมยุคก่อนทุนนิยม เช่น ระบบศักดินา สถานภาพของบุคคลถูกกำหนดจากชาติกำเนิด วงศ์ตระกูล และเพศ วิธีการกีดกันสตรีแบบศักดินาก็สอดคล้องกับหลักการดังกล่าว เช่น การสร้างอุดมการณ์ให้สตรีเห็นตนเอง *อ่อนแอ* และบุรุษก็เป็นฝ่ายให้การ *ปกป้อง* *คุ้มครอง* รวมทั้ง *ปกครอง* จากนั้น บุรุษก็เรียกร้องการตอบแทนจากการ

ปกป้องคุ้มครองดังกล่าว เช่น ความจงรักภักดี การรักษาพรหมจารีของสตรี เป็นต้น เป็นที่ น่าสังเกตว่าการเอาเปรียบสตรีในระบบศักดินาจะมีลักษณะเปิดเผยโจ่งแจ้ง เห็นได้ชัดเจน เช่น เกี่ยวกับการชู้ตริคแรงงานไพร่ของเจ้าศักดินา เราอาจจะเห็นการระบุไว้ในกฎหมายเลยว่า “หญิง เป็นควาย ชายเป็นคน” ซึ่งเปิดเผยให้เห็นความไม่เท่าเทียมทางเพศได้อย่างชัดเจนและนี่จะเป็น ลักษณะที่แตกต่างอย่างสำคัญของการกคชสตรีในระบบทุนนิยม

เมื่อระบบทุนนิยมถูกสถาปนาขึ้น ชนชั้นกฏมพีต้องการให้แรงงานสามารถขายตัวเอง ได้อย่างเสรี (free agents) ดังนั้น บรรดาอุดมการณ์ใหม่ ๆ เช่น การเน้นความเป็นปัจเจกบุคคล ความเท่าเทียมและเสรีภาพตามตัวบทกฎหมาย จึงถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อต่อสู้กับพันธนาการของ ระบบศักดินา อย่างไรก็ตาม ชนชั้นกฏมพีก็ได้กีดกันสตรีออกไปจากกลุ่มผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ จากอุดมการณ์ใหม่ ๆ เหล่านี้ กลไกที่นำมาใช้ในการกีดกัน คือ (1) การดำรงรักษามายาคติ เกี่ยวกับความไม่สามารถของหญิงที่ตกค้างมาจากสังคมเก่าและมายาคติ เรื่องความเหนือกว่าของชาย เอาไว้ในสังคมใหม่ (2) การเบียดบังสตรีให้มีฐานะเพียงแรงงานสำรองในกระบวนการผลิต ดัง กล่าวมาแล้วข้างต้น (3) เทคนิคใหม่ที่สำคัญของชนชั้นกฏมพีคือการสร้างความไม่เท่าเทียมที่แฝง เร้นที่แอบซ่อนอยู่เบื้องหลังของความเสมอภาคจอมปลอมที่อยู่ผิวหน้า การกคชทางเพศอย่างแฝง เร้นก็มีลักษณะเช่นเกี่ยวกับการชู้ตริคแรงงานที่ซุกซ่อนอยู่ภายใต้การจ่ายค่าจ้างแรงงาน เป็นเครื่อง ทอบแทน

จากลักษณะสุดท้ายนี้เอง จะทำให้เราพบปรากฏการณ์ทั่วไปในสังคมทุนนิยมว่ามีช่องว่างอยู่เสมอระหว่างสิ่งที่เขียนเป็นตัวบทกฎหมายกับสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติ (ช่องว่างระหว่างนิตินัย และพฤตินัย) ช่องว่างระหว่างโอกาสในการทำงานที่เปิดโอกาสให้อย่างเท่าเทียมระหว่างสองเพศ กับขั้นตอนจริง ๆ ของกระบวนการคัดเลือก เป็นต้น การสร้างความไม่เท่าเทียมอย่างแฝงเร้น นี้มีผลต่อเนื่องทำให้สตรีกลุ่มหนึ่งคิดว่าตนได้รับความเสมอภาคทางเพศแล้วจากสังคม

กลไกอีกประการหนึ่งที่สังคมทุนนิยมประดิษฐ์ขึ้นมา ก็คือ การให้สตรีได้เข้าไปมีอำนาจในสถาบันที่หมดความหมายและอำนาจเสียแล้ว เช่น สถาบันครอบครัว ซึ่งแต่ก่อนเคยเป็น สถาบันที่ทรงอำนาจทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง และในสมัยก่อนนั้น พ่อมีฐานะเป็นใหญ่ใน ครอบครัว ส่วนปัจจุบัน สถาบันครอบครัวหมดความสำคัญลงไป และ ณ จุดนี้สตรีได้สวมบทบาท ผู้ตัดสินใจในครอบครัว กรณีของสถาบันศาสนาก็เช่นเดียวกัน

นอกจากการเปลี่ยนแปลงทางทันตกลไกแล้ว ยังมีการเปลี่ยนแปลงการให้เหตุผล (rationalization) ที่ใช้สนับสนุนกลไกแบบใหม่ๆ ในยุคก่อนระบบทุนนิยม อุตสาหกรรมแบ่งงานกันทำตามเพศมีเหตุผลทางศาสนาเป็นตัวรองรับ ส่วนในยุคปัจจุบันมีการใช้ผลงานทางวิชาจิตวิทยา (ที่ได้รับการกล่าวอ้างว่ามีความเป็นวิทยาศาสตร์ และน่าเชื่อถือกว่าเหตุผลทางศาสนา) รักษาความแตกต่างและความไม่เท่าเทียมทางเพศเอาไว้ ในขณะที่ประเภทของงานที่มีค่าตอบแทนสูง และมีชื่อเสียงถูกสงวนเอาไว้สำหรับผู้ชาย (แม้จะมีการประกาศออกมาอย่างเปิดเผย) สตรีจะถูกสอนให้แสวงหาความรักความอบอุ่นและให้ความนุ่มนวลแก่บุตร ภายใต้ข้ออ้างของการค้นพบทางจิตวิทยาเรื่องสัญชาตญาณแห่งความเป็นแม่ของสตรี แน่แน่นอนว่า “งานของแม่บ้าน” เหล่านี้ไม่มีค่าตอบแทนและไม่ได้รับการยกย่องจากสังคม

การเปลี่ยนแปลงท่ามกลางการไม่เปลี่ยนแปลง

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะช่วยทำให้เราได้ข้อสรุปว่า การเปลี่ยนแปลงสถานภาพของสตรีจากระบบศักดินามาเป็นระบบทุนนิยมนั้น จะประกอบไปด้วยส่วนที่เปลี่ยนแปลงไป และส่วนที่ดำรงรักษารากเดิมและผลิตซ้ำลักษณะบางอย่างของสังคมเก่า กระบวนการที่จะเลือกเปลี่ยนแปลงและเลือกดำรงรักษานี้ตกอยู่ในกำมือของชนชั้นนายทุน ผู้ครองอำนาจใหม่ในสังคมใหม่ ที่ถือหลักเกณฑ์ประการเดียวในการเลือกคือคือผลประโยชน์ทางชนชั้นของตนเป็นเกณฑ์

เนื่องจากระบบทุนนิยมเป็นระบบที่มีลำดับชั้น (hierarchy) แม้แต่แรงงานก็ยังถูกแบ่งเป็นช่วงชั้นต่าง ๆ ดังนั้นบรรดาข้ออ้างเก่า ๆ จากสังคมเดิมจะถูกนำมาใช้อีกเพื่อเป็นข้ออ้างในการจัดสรรให้คนกลุ่มหนึ่ง (เช่นแรงงานหญิง) อยู่ในอันดับชั้นล่างสุดของโครงสร้างลำดับชั้นของแรงงาน ดังนั้น การดึงตัวสตรีเข้ามาในกระบวนการผลิตจึงได้มีการกำหนดฐานะในการผลิตของสตรีเหล่านั้นเอาไว้อย่างแน่นอนแล้ว เช่น ให้เป็นเพียงแค่งานชั้นผู้น้อยหรือผู้ให้บริการ และจะต้องไม่ล่วงล้ำเข้าไปในอาณาจักรของผู้บริหารระดับสูงผู้มีอำนาจเต็มในการตัดสินใจ (ในที่นี้เราพูดถึงกรณีทั่วไปมิใช่กล่าวถึงข้อยกเว้น ซึ่งจำเป็นต้องมีอยู่เสมอเช่นกันเพื่อเอาไว้ยกมาอ้างเรื่องความเสมอภาคระหว่างเพศ) ฉะนั้นปัญหาที่ขบวนการสตรีได้เลือกหยิบยกมาต่อสู้จึงเป็นประเด็นเรื่องการเข้ามามีส่วนร่วมทุกมิติในสังคมและเป็นการเข้ามามีส่วนเพื่อผลประโยชน์ของสตรี มิใช่

ผลประโยชน์ของระบบทุนนิยม ปรากฏการณ์ที่เป็นปัญหาดังกล่าวมานี้ไม่มีข้อยกเว้นแม้แต่ในประเทศสังคมนิยม

การเปลี่ยนแปลงที่มองเห็นได้ชัดประการหนึ่งจากระบบศักดินามาสู่ระบบทุนนิยม คือ การเปลี่ยนแปลง態ในการพิจารณาคุณค่าของคน จากเกณฑ์ “ชาติกำเนิดวงศ์ตระกูล” มาเป็น “ความสามารถ” การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดการสับสนระหว่างการพยายามทำ “ผู้หญิง” ให้เป็น “ผู้ชาย” เนื่องจากสังคมได้กำหนดให้ “ทัศนคติแบบผู้ชาย” มีความหมายถึง “การเน้นประสิทธิภาพ การกอบโกยและเก่งกาจ การแข่งขัน การคิดหวังผลประโยชน์และอำนาจ” ดังนั้น การเปิดทางให้ผู้หญิงบางกลุ่มเข้ามาสู่วงยุทธจักรของผู้ชาย คือการที่ผู้หญิงบางคนได้มีคุณลักษณะดังกล่าวมาข้างต้น จึงมิได้เป็นการพัฒนาสตรีอย่างแท้จริง หากแต่เป็นเพียงการเปลี่ยน “ผู้หญิง” ให้มีคุณภาพ (ที่เราต้องตั้งคำถามในแง่คุณค่า) เหมือนผู้ชายเท่านั้นเอง

เพศชนชั้น : ชนชั้นเพศ

เมื่อทำการวิเคราะห์กระบวนการผลิต แลกเปลี่ยนสินค้าและบริการที่เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจแล้ว เราจะเข้าใจกระบวนการนี้โดยส่วนรวมทั้งหมดไม่ได้เลยหากเราไม่ทำการวิเคราะห์เนมิติกของกระบวนการผลิตซ้ำ (reproduction) การจัดการโดยใช้เพศเป็นตัวแบ่งในชั้นของกระบวนการผลิตซ้ำนี้เป็นตัวค้ำจุนให้กระบวนการผลิตในสังคมดำเนินต่อเนื่องไปได้ ดังตัวอย่างที่เราได้กล่าวมาในกรณีของการสะสมทุนเบื้องต้นของชนชั้นนายทุน ความต้องการผลกำไรสูงสุดทำให้นายทุนว่าจ้างแรงงานสตรี และนี่คือคำอธิบายว่า ทำไมนายทุนจึงพยายามที่จะค้ำจุนทัศนคติละอคติทางเพศที่จะกดให้สตรีมีฐานะต่ำสุดในโครงสร้างสังคม

ถึงแม้การกดขี่สตรีจะไม่ได้มี *จุดเริ่มต้น* มาจากลักษณะทางชนชั้นและความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ (คงจะได้อธิบายในตอนหลัง) แต่ก็มักจะ *ลงท้าย* ด้วยผลประโยชน์ของผู้ที่มีอำนาจเศรษฐกิจ และหน้าที่ประการหนึ่งของเกณฑ์ทาง “เพศ” นี้ก็คือเป็นตัวปิดซ่อนการเอาเปรียบชนชั้นเอาไว้ หน้าที่ของนักวิเคราะห์ปัญหาสตรีจึงต้องทำการค้นหว่า “เพศ” และ “ชนชั้น” งานประสานกันได้อย่างไร หรือคือการตอบคำถามหลัก ๆ 2 คำถามว่า “ในชนชั้นนั้นมีเพศใดบ้าง” และ “ในเพศนั้นมีชนชั้นได้อย่างไร”

แม้ว่าคนทุกคนจะถูกกำหนดให้สังกัดชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง แต่กรรมวิธีหญิงและกรรมวิธีชายก็จะมีประสบการณ์ทางชนชั้นที่แตกต่างกันออกไป ส่วนสตรีที่สังกัดชนชั้นนายทุนนั้น แม้เธอจะได้รับการกดขี่จากชายในชนชั้นเดียวกับเธอ แต่เธอก็เอาตัวเอาเปรียบทั้งชายและหญิงในชนชั้นที่ต่ำกว่า และเมื่อมองจากผลประโยชน์ทางชนชั้น เธอย่อมมีสมานฉันท์กับชายในชนชั้นเดียวกับเธอมากกว่าสตรีในชนชั้นกรรมวิธี ในทางตรงกันข้าม เมื่อขบวนการสตรีต่อสู้เรื่องกฎหมายการทำแท้ง สตรีในทุกชนชั้นย่อมสามารถสมานฉันท์กันได้ แม้กระนั้น เมื่อมองเจาะลึกปัญหาการทำแท้งลงไป เราจะพบว่าสตรีชั้นต่ำย่อมได้รับผลร้ายจากการทำแท้ง (การไม่มีเงินไปทำแท้งหรือต้องทำแท้งกับหมอเถื่อนที่มีความปลอดภัยน้อย) มากกว่าสตรีชั้นสูงที่มีอำนาจการซื้อเหนือกว่า A. Giddens (Giddens 1982 : 129) ได้ทำการศึกษาว่า ในขณะที่สตรีทุกคนต้องตกอยู่ภายใต้อุดมการณ์ว่า “ที่ของผู้หญิงคือที่ บ้าน” นั้น “ที่บ้าน” ของผู้หญิงในแต่ละชนชั้นมีความแตกต่างกัน ในขณะที่ “ที่บ้าน” ของสตรีชั้นสูงประกอบด้วยเครื่องอำนวยความสะดวกและข้าทาสบริวาร “ที่บ้าน” ของสตรีชั้นกลางก็อาจจะประกอบด้วยเครื่องช่วยอำนวยความสะดวก โดยที่เธอต้องเป็นฝ่ายลงแรงเอง หลังจากที่เธอต้องออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อหารายได้เพิ่มเติมให้แก่ครอบครัว ส่วน “ที่บ้าน” ของสตรีชั้นต่ำก็คือ งานทุกอย่างในบ้านที่ต้องใช้แรงงานกายอย่างหนักโดยปราศจากเครื่องทุ่นแรง และเป็นงานที่เพิ่มเติมขึ้นจากงานในโรงงานที่เธอต้องทำเพื่อหาเลี้ยงชีพและครอบครัว

เมื่อมองสังคมปัจจุบันจากสายตาของสตรี เราจะพบว่าสังคมปัจจุบันมีสองโครงสร้างซ้อนกันอยู่ คือ สังคมแบบทุนนิยม ซ้อนอยู่กับสังคมแบบถ้อยพ่อเป็นใหญ่ และสองโครงสร้างนี้สอดประสานกันอยู่ ในขณะที่ชนชั้นกรรมวิธีทั้งหมดต่อสู้กับสังคมทุนนิยม (สตรีกรรมวิธีก็เป็นส่วนหนึ่งของชนชั้นนี้) ขบวนการสตรีก็มีภารกิจพิเศษของตนคือการต่อสู้กับสังคมพ่อเป็นใหญ่ และเช่นเดียวกันที่ชนชั้นกรรมวิธีไม่สามารถคาดหวังให้คนอื่นมาปฏิบัติภารกิจแทนตนได้ ขบวนการสตรีก็เช่นกัน

วิพากษ์ครอบครัวแบบชีวภาพ

เราจะเข้าใจรากฐานของการกดขี่ทางเพศ ได้เมื่อเราทำการวิเคราะห์การก่อตัวและการทำงานของสถาบันครอบครัวชนิดพิเศษที่ชื่อว่า “ครอบครัวแบบชีวภาพ” (biological family)

ลักษณะของครอบครัวแบบใหม่ คือ ครอบครัวที่มีโครงสร้างการแบ่งอำนาจ หน้าที่และอภิสิทธิ์ ตามลักษณะทางชีวภาพ ครอบครัวแบบใหม่ก่อตัวมาได้จากข้อเท็จจริงทางชีวภาพ 4 ประการ คือ

- 1) สตรีต้องติดอยู่กับพันธนาการที่ตนเองต้องเป็นคนให้กำเนิดบุตร และจึงต้องเป็นฝ่ายรับผิดชอบหลัก
- 2) ตัวอ่อนของมนุษย์ต้องพึ่งพากับแม่เป็นเวลานาน
- 3) ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน สิ่งที่เราเรียกว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างมารดา-บุตร” นั้นมีอยู่เสมอมาในทุกสังคม สิ่งนี้มีผลต่อสภาพทางจิตของ “สตรี-มารดา-บุตร”
- 4) จากข้อเท็จจริง 3 ประการข้างต้นทำให้การแบ่งงานครั้งแรกในสังคมกระทำโดยใช้เพศเป็นหลัก และการแบ่งโดยใช้เกณฑ์ดังกล่าวนี้กระทำต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

แน่นอนว่าหญิงและชายถูกสร้างขึ้นมาให้มีความแตกต่างกันตามธรรมชาติ เหมือนเช่นที่คนทุกคนมีความแตกต่างกันทางผิวพรรณ สีตา ความสูง หากทว่าความแตกต่างทางชีวภาพนี้ได้ถูกนำมาเป็นรากฐานของข้ออ้างของ *ความไม่เท่าเทียมกัน* และแม้ว่าความแตกต่างทางเพศจะไม่ได้เป็น *ตัวให้กำเนิด* ระบบชนชั้น (ตามการวิเคราะห์ของลัทธิมาร์กซ์ ระบบชนชั้นมีประวัติศาสตร์การก่อตัวมาจากระบบกรรมสิทธิส่วนบุคคล) แต่ความแตกต่างนี้ก็ *ช่วยหนุน* ระบบชนชั้นเอาไว้โดยผ่านการทำงานของสถาบันครอบครัวแบบชีวภาพ กล่าวคือ เมื่อชายสามารถปลดปล่อยตนเองให้เป็นอิสระจากพันธนาการทางธรรมชาติแล้วนั้น เขาก็เริ่มสร้างความเป็นทรรายชย์ด้วยการกดหญิงและเด็กให้อยู่ใต้อำนาจของเขา และเพื่อหลีกเลี่ยงการที่อำนาจของชายจะมีความมั่นคง ครอบครัวแบบชีวภาพก็ได้ถือกำเนิดขึ้นมาเพื่อทำการแบ่งปันอำนาจอย่างไม่เท่าเทียม เริ่มจากในระดับครอบครัว และจะขยายตัวต่อไปในระดับสังคม ลักษณะครอบครัวเช่นนี้เองเป็นตัวหล่อหลอมโครงสร้างทางจิต-เพศ (psycho-sexual) ของปัจเจกบุคคลให้เป็นไปตามที่สังคมต้องการ

เราจำเป็นต้องปฏิเสธการใช้ข้ออ้างทางชีวภาพมากำหนดความไม่เท่าเทียมทางเพศ ดังกล่าวด้วยเหตุผลหลายประการ คือ ประการแรกถึงแม้คุณสมบัติทางชีวภาพจะกำหนดมาให้ดังกล่าวยังไง แต่ข้อเท็จจริงประการหนึ่งก็คือ ธรรมชาติของมนุษย์เหล่านี้สามารถยืดหยุ่นได้อย่างน่าอัศจรรย์ใจ แม้ว่ามนุษย์จะถูกกำหนดด้วยภาวะแวดล้อม มนุษย์จะต้องปรับตัว แต่มนุษย์

ก็เป็นฝ่ายสามารถ *เลือกสรร* แบบในการปรับตัว มนุษย์ไม่ได้ถูกกำหนดอย่างตายตัว ตรงกันข้าม มนุษยชาติคือสิ่งที่ได้ก้าวพ้นไปอยู่เหนือธรรมชาติอยู่เสมอ ข้อคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของสตรีก็ฟัง คำเนินไปในลักษณะเดียวกัน

ประการที่สอง จากผลงานของมาร์กาเรต มีท (Margaret Mead) ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า “ลักษณะทางเพศ” นั้นไม่ได้เกิดมาจากตัวกำหนดทางชีวภาพ หากแต่เกิดมาจากความแตกต่างทางวัฒนธรรม ในสังคมที่มีโครงสร้างวัฒนธรรมแตกต่างกัน บทบาทและลักษณะของความเป็นหญิงและชายสามารถแตกต่างจากสังคมปัจจุบันที่เราเห็นกันอยู่ (Saffioti 1978 : 225) ณ ที่นี้ เราจึงจะสามารถสรุปได้ว่า หากจะมีการใช้ข้ออ้างเรื่องธรรมชาติเอามาเปรียบสตรีนั้นก็มิใช่ ปัญหา “ธรรมชาติ” หากแต่เป็นปัญหา “การเมือง” (เรื่องการแสวงหาอำนาจของเพศชาย)

ขีดจำกัดของการนำลัทธิมาร์กซ์มาใช้วิเคราะห์ปัญหาสตรี

ในการที่จะตอบคำถามว่าเหตุใดลัทธิมาร์กซ์จึงมีขีดจำกัดในการวิเคราะห์ปัญหาสตรีนั้น เราอาจจะเริ่มต้นด้วยการพิจารณาขอบเขตของตัวลัทธิมาร์กซ์เอง ลัทธิมาร์กซ์นั้นสามารถใช้การได้ดีในการวิเคราะห์ระบบทุนนิยมเท่านั้น แต่เมื่อนำทฤษฎีนี้ไปประยุกต์เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นก่อนหน้าหรือที่หลังระบบทุนนิยม ทฤษฎีนี้ย่อมมีจุดอ่อนเสมอ สำหรับเรื่องความแตกต่างและการกดขี่ทางเพศนั้น เป็นปรากฏการณ์ที่มีมาก่อนหน้ายุคทุนนิยม และมีประวัติศาสตร์เก่าแก่มาควบคู่กับประวัติศาสตร์หน้าแรกที่มนุษย์เริ่มต้นกดขี่มนุษย์ด้วยกันเอง จึงไม่น่าสงสัยเลยว่าถ้าฟังแต่ลัทธิมาร์กซ์อย่างเดียว ไม่น่าจะมีขีดความสามารถในการวิเคราะห์ ปัญหาสตรีได้อย่างรอบคอบ

ประการต่อมาคือขีดจำกัดของลัทธิมาร์กซ์ที่มุ่งใช้แต่เกณฑ์ทางเศรษฐกิจ (หรืออย่างมากก็อาจจะขยายมาพิจารณามิติทางการเมืองบ้าง) เป็นหลักในการวิเคราะห์ ทำให้ไม่ *กว้างขวาง* พอที่จะอธิบายปัญหาสตรีที่มีเสาค้ำยันใหญ่ คือมิติทางวัฒนธรรม การใช้บรรดาเกณฑ์พื้นฐานของลัทธิมาร์กซ์ เช่น ปัจจัยการผลิต มูลค่าส่วนเกิน ฯลฯ นั้น อธิบาย *บางสิ่งบางอย่าง* ได้ก็จริงอยู่ หากแต่ไม่สามารถอธิบายได้ *เสียทุกอย่าง* ไป สายตาที่นักลัทธิมาร์กซ์ใช้มองสตรีว่าเป็น “แรงงาน” นั้นไม่เพียงพอ (กล่าวให้ถึงที่สุดแล้ว ไม่ว่าจะมองมนุษย์เพศใด ๆ ด้วยสายตา ดังกล่าวนั้น ก็ไม่เคยเพียงพออยู่แล้ว) แต่ในขณะที่โดยความเป็นจริงลัทธิมาร์กซ์ไม่มีกรอบการ

วิเคราะห์ที่กว้างขวางพอที่จะครอบคลุมปัญหาสตรีได้รอบด้าน ความพยายามที่จะบีบคั้นปัญหาสตรีให้ยัดลงกรอบมาร์กซ์จิกต์ให้หมดให้ได้นั้น ก็เท่ากับเป็นการทำผิดซ้ำสอง

ซาฟฟีโอติ (H.B. Saffioti) ได้วิพากษ์วิจารณ์เอนเงลส์ (Engels) ว่า เอนเงลส์ใช้คำอธิบายที่ง่ายจนเกินไป ที่บอกว่าในกรณีของรัสเซียกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลเป็นตัวรับผิดชอบการกตขี้อสตรีและหลังการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมนิยมแล้ว ก็ยังมีการกตขี้อสตรีอยู่แม้จะไม่มีกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลเลยก็ตาม ซาฟฟีโอติเสริมว่า การทำให้ทรัพย์สินกลายเป็นของส่วนรวมก็อาจจะเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่สำคัญ สำหรับการปลดปล่อยสตรี หากแต่มันไม่ได้เป็นเงื่อนไขนำไปสู่การปลดปล่อยโดยอัตโนมัติ ยังจำเป็นต้องมีเงื่อนไขอื่น ๆ ประกอบ เช่น ทักษะคติทางเพศ (การกำจัดทักษะเพศนิยมทั้งในหญิงและชาย) การเปลี่ยนโครงสร้างกฎหมาย การค้นหารูปแบบครอบครัวแบบใหม่ การสร้างสถาบันใหม่ ๆ เช่น สถานอบรมเลี้ยงดูเด็กที่ประกอบด้วยคนเลี้ยงทั้งหญิงและชายเพื่อปลดปล่อยสตรีจากแอกของงานบ้าน การพิจารณา "มูลค่า" ของงานบ้านเสียใหม่ เป็นต้น ในขณะที่เลนินเคยกล่าวไว้ว่า สตรีถูกกตขี้อสองชั้น ประการแรกจากทุนและประการที่สองจากงานบ้าน ในรัสเซียได้ปลดปล่อยแต่เงื่อนไขประการแรก และยังคงค้างแอกอันที่สองเอาไว้ (บรรดาผู้ชายในรัฐสังคมนิยมเหล่านี้ช่วยภรรยาทำงานบ้านน้อยกว่าผู้ชายอังกฤษ หรือผู้ชายอเมริกันเสียอีก) แม้ว่าดูโดยผิวเผินแล้ว สตรีในประเทศสังคมนิยมจะมี สิทธิ เท่าเทียมกับชาย แต่สิ่งที่มักจะมองข้ามกันไปก็คือ เพื่อแลกกับการได้สิทธิที่เท่าเทียมกันนั้น สตรีต้องมี ภาระหนักที่หนักหน่วงกว่าชายหลายเท่า (Saffioti : 1978 : 79-80,89-90)

ข้อขัดแย้งระหว่างขบวนการสังคมนิยมกับขบวนการสตรี

ข้อขัดแย้งระหว่างขบวนการทั้งสองเริ่มต้นมาจากข้อจำกัดทางทฤษฎีดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ลัทธิมาร์กซ์นั้นเป็นทฤษฎีที่วางพื้นฐานอยู่บน *ความเป็นจริง* ก็จริงอยู่ แต่เป็น *ความเป็นจริงบางส่วน* เท่านั้น แม้จะไม่ *ผิดพลาด* แต่ก็ไม่ *เพียงพอ* (หากแต่จะเริ่มผิดพลาดเมื่อมีการอ้างเกินเลยว่าความจริง *บางส่วน* นั้นเท่ากับความจริง *ทั้งหมด*) ทักษะที่คิดว่า "ระบบเพศนิยมเป็นเพียง *ส่วนหนึ่ง* และต้อง *ขึ้นต่อ* การต่อสู้เพื่อล้มล้างระบบทุนนิยม" นั้น ย่อมเป็นความคิดที่ผิดพลาดอย่างแน่นอน (และทักษะแบบนี้ น่าจะมีต้นตอมาจากกรรมาชีพที่เป็นชาย) ทักษะดังกล่าวนี้เกิดขึ้นได้เนื่องจากข้อเท็จจริงของหลักการเกิดจิตสำนึกที่ว่า กรรมากรชาย (หรือหญิงด้วย) ที่มีจิตสำนึกทาง

จนชั้นแล้ว ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องมิจิตสำนึกของความเท่าเทียมทางเพศโดยอัตโนมัติจิตสำนึก 2 ประเภทนี้ไม่จำเป็นที่จะต้องไปด้วยกันเสมอ แม้ว่าจิตสำนึกชนิดหนึ่งอาจจะเป็นพื้นฐานอันดีสำหรับก่อให้เกิดจิตสำนึกอีกประเภทหนึ่งได้โดยง่าย แต่ในเวลาเดียวกันก็อาจจะเป็นตัวขัดขวางก็ได้ ประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์ของขบวนการสังคมนิยมและขบวนการสตรีได้ให้ข้อสรุปดังกล่าวนี้แก่เรา

แม้ว่าบรรดานักลัทธิมาร์กซ์รุ่นแรกๆ จะได้ให้ความสนใจและทำการวิเคราะห์ปัญหาสตรีกับระบบทุนนิยมเอาไว้บ้างเล็กน้อย แต่ว่าบรรดาผู้ที่ยึดถือลัทธิมาร์กซ์ในรุ่นต่อมาจะไม่ยอมก้าวจากที่นักคิดรุ่นคลาสสิกได้หยุดเอาไว้ นั่นคือ หยุดการวิเคราะห์เอาไว้แต่ระดับเศรษฐกิจเท่านั้น และถือว่ามีแต่มิติทางเศรษฐกิจเท่านั้นที่พัฒนาไปอย่างมีประวัติศาสตร์ โดยละเลยความเป็นจริงที่เกี่ยวข้องกับจิต-เพศนั้นถูกถือว่าไม่มีประวัติศาสตร์ หรืออาจจะมีบ้างก็เป็นเพียงประวัติศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามเศรษฐกิจเท่านั้น

ซีคัจาคัดในภาคทฤษฎีของลัทธิมาร์กซ์ต่อปัญหาสตรีทำให้เกิดความขัดแย้งในภาคปฏิบัติ เช่นการเกิดความเข้าใจผิดในหมู่กรรมกรชายที่คิดว่าแรงงานหญิงมาแย่งงานของตน เหมือนที่เคยคิดว่าเครื่องจักรเป็นต้นเหตุทำให้คนตกงาน การขาดการวิเคราะห์สถาบันสตรีทำให้กรรมกรชายเกิดความรู้สึกเป็นศัตรูต่อสตรีขึ้นมา แม้แต่ในกลุ่มกรรมกรที่ได้รับอิทธิพลจากลัทธิมาร์กซ์ก็ยังคงดำรงอคติดังกล่าว และมีผลทำให้ชายกลุ่มนี้มีบทบาทในการกำหนดสถานภาพสตรีในฐานะชนชั้นหนึ่งและในฐานะเพศหนึ่งในสังคมอย่างปราศจากความเท่าเทียม

ในอีกด้านหนึ่ง หากนักลัทธิมาร์กซ์ (เท่าที่เป็นมาคือลัทธิมาร์กซ์ในยุโรป) ยังคงตีความว่า การปลดปล่อยสตรีคือสงครามระหว่างเพศหญิงและชายแล้ว การวิเคราะห์แบบนี้ก็จะทำลายสมานฉันท์ระหว่างผู้ที่ถูกกดขี่ด้วยกัน (แม้จะต่างประเภทกันก็ตาม) และหากตราบไตที่นักลัทธิมาร์กซ์ยังมีจุดยืนแบบอนุรักษนิยมในการตีความคุณค่าของงานบ้านแล้ว นักลัทธิมาร์กซ์ผู้นั้นก็คงไม่อาจจะหามิตรร่วมรบจากฝ่ายสตรีแม่บ้านได้

ข้อเสนอเพื่อการพิจารณา

หลักการโดยพื้นฐานของเราก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างขบวนการสังคมนิยมและขบวนการสตรีนั้นมีทั้งความแตกต่าง สอดคล้อง และขัดแย้ง จึงเป็นหน้าที่ของทั้งสองขบวนการที่จะศึกษารูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ อย่างไรก็ตาม ทิศนะประการแรกที่จะต้องตกลงกันโดย

พื้นฐานก็คือเราจำเป็นจะต้องยกเลิกทัศนะเรื่อง “การขึ้นต่อ” “การกำหนด” (อย่างไร้เงื่อนไข) ตรงกันข้ามเราน่าจะหยิบยืมทัศนะของแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ที่เสนอว่า บรรดามิติต่าง ๆ ของสังคมนั้นล้วนพัฒนามาอย่างมีประวัติศาสตร์อิสระของตนเอง ในบางกาลเทศะ ก็จะมีมิติบางมิติที่ขึ้นต่อบางมิติ และในอีกกาลเทศะหนึ่งก็อาจจะกลับไปเป็นตัวกำหนดแทนการขึ้นต่อ² เราจึงจำเป็นต้องพัฒนาทัศนะวัตถุนิยมต่อประวัติศาสตร์ที่มีรากฐานอยู่บนเรื่องเพศโดยเฉพาะ

ในการวิเคราะห์นั้น มิใช่ที่เราจะปฏิเสธทัศนะของนักสังคมนิยมมาร์กซ์ เราจะต้องเริ่มต้นจากจุดนี้ หากแต่เราต้องขยายฐานการวิเคราะห์ให้กว้างขวางขึ้น เราจะรับฟังข้อเสนอให้ยกเลิกกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลและยกเลิกครอบครัวแบบกระฎุมพีนี้เสีย แต่เราก็ต้องตระหนักว่าเท่านั้นยังไม่เพียงพอ ในแง่นี้ จูเลียต มิตเชล (Juliet Mitchell) ได้นำเสนอการวิเคราะห์สตรีในทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านผลิต ด้านการผลิตซ้ำ (การสืบทอดการผลิต) ด้านกระบวนการสังคมประภคิต และด้านปัญหาเพศกรรม (Sexuality) การเปลี่ยนแปลงทั้ง 4 ด้านนี้เท่านั้นจึงจะนำมาสู่ความเสมอภาคทางเพศอย่างแท้จริง (Safilios-Rothschild 1972 : 333)

เราอาจจะทำการเปรียบเทียบว่าการปฏิวัติล้มล้างระบบทุนนิยมกระทำได้ด้วยการครอบครองปัจจัยการผลิตร่วมกันของชนชั้นกรรมาชีพ การปฏิวัติล้มล้างสังคมถือพ่อเป็นใหญ่ ก็ต้องจัดการควบคุมปัจจัยการผลิตซ้ำ (means of reproduction) ของสตรีเช่นกัน สตรีต้องมีอำนาจ มีความเสมอภาคและต้องสามารถควบคุมร่างกายของตน ควบคุมภาวะการเจริญพันธุ์ของตน รวมทั้งสามารถควบคุมสถาบันการอบรมเลี้ยงดูได้อย่างเท่าเทียมกับผู้ชาย และเช่นเดียวกับการปฏิวัติสังคมนิยม ซึ่งไม่เพียงแต่จะขจัด *อภิสัท* ทางชนชั้นเท่านั้น แต่ยังต้องขจัด *ความแตกต่าง* ทางชนชั้นด้วย นั่นคือขบวนการสตรีก็ต้องขจัด *อภิสัท* ของเพศชาย รวมไปถึงการขจัดความ *แตกต่างทางเพศ* ด้วย ในอนาคต ความแตกต่างทางเพศไม่ควรจะมีเนื้อหาและความหมายในเชิงวัฒนธรรม (ที่จะถูกนำมาใช้เป็นข้ออ้างเพื่อความไม่เท่าเทียมทางเพศ) อีกต่อไป

จุดเริ่มต้นของการวิพากษ์เชิงวัฒนธรรม

ความสนใจในการวิพากษ์ปัญหาเรื่องเพศของสังคมปัจจุบันจากมิติทางวัฒนธรรมมีจุดเริ่มต้นมาจากเรื่องจิตวิทยาแห่งอำนาจ มาร์กซ์เคยตั้งข้อสังเกตว่า ครอบครัวเป็นหน่ออ่อนของการ

² ผู้ที่สนใจการวิเคราะห์ของ Max Weber โปรดดู Certh, and Mills 1982.

แสดงออกของความเป็นปฏิปักษ์ทุกอย่างที่มีอยู่ในสังคมใหญ่และรัฐ การใช้อำนาจบาตรใหญ่ที่พ่อกระทำต่อลูกคือ ภาพจำลองที่ชนชั้นปกครองกระทำต่อประชาชน (Firestone 1970 : 11)

สถาบันครอบครัวจะเป็นจุดเด่นที่ลัทธิมาร์กซ์นำมาใช้ในการวิเคราะห์เชิงวัฒนธรรมนี้ ในหน้าหนังสือพิมพ์ Rheinische Zeitung (1842) มาร์กซ์ได้วิจารณ์กฎหมายหย่าร้างของปรัสเซีย ขณะนั้น และปฏิเสธทัศนะของเฮเกลที่ว่า สถาบันครอบครัว (แบบที่มีอยู่ขณะนั้น) เป็นสิ่งที่ยกเลิกไม่ได้ (Saffioti 1978 : 75) ชนชั้นกรรมกรที่ได้ใช้วิธีการเกี่ยวกับการต่อสู้ทางชนชั้นด้วยการใช้ข้ออ้างว่าครอบครัวที่มีอยู่แต่เฉพาะในสังคมกรรมกรพื้นที่เท่านั้นที่ได้รับการยอมรับทั่วโลกตลอดไป แต่อันที่จริงแล้วครอบครัวแบบกรรมกรเป็นเพียงรูปแบบหนึ่งเท่านั้นของรูปแบบอันหลากหลายของระบบครอบครัว (ซึ่งมีทั้งที่อบอุ่นและเอาเปรียบ)

อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอของมาร์กซ์ในเรื่องนี้ตรงข้ามกับที่เคยเข้าใจกันว่ามาร์กซ์ได้เสนอให้ยกเลิกสถาบันครอบครัวทุกแบบ (ผู้ที่เสนอให้ยกเลิกสถาบันครอบครัวตัวจริงคือพลาโต (Plato) อันที่จริงมาร์กซ์เพียงแต่เสนอว่า รูปแบบครอบครัวแบบยุโรปที่มีอยู่ขณะนั้นจะเข้ากันไม่ได้กับการปลดปล่อยสตรี และมาร์กซ์ยังเห็นต่อไปว่า น่าจะเป็นอันตรายมากสำหรับแม่และเด็ก ถ้าหากมีการเสนอให้ยกเลิกระบบครอบครัวโดยไม่มีสถาบันอะไรแบบใหม่มาทดแทน (Saffioti 1978 : 75-76)

นอกจากนั้น มาร์กซ์ยังวิจารณ์ครอบครัวกรรมกรว่า ในขณะที่ชนชั้นนั้นป่าวร้องว่าครอบครัวเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ ในความเป็นจริงแล้ว สายสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกรรมกรก็คือ ความเบื่อหน่าย เงิน และการนอกใจ ส่วนกฎหมายครอบครัวของกรรมกรนั้นไม่มีความสำคัญอะไรเลย เพราะชนชั้นกรรมกรมีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษในการปากว่าตาขยิบกับกฎหมายอยู่แล้ว (ตามที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้น) กล่าวโดยสรุปครอบครัวแบบดังกล่าวจึงสร้างความแปลกแยก (alienation) ทั้งกายและใจให้ทั้งหญิงและชาย

จิตวิเคราะห์กับเฟมินิสต์ (feminist)

สำหรับขบวนการเปลี่ยนแปลงที่มีเป้าหมายจะเปลี่ยนแปลงทั้งสังคมและปัจเจกบุคคล ครบทั้งขบวนการนั้นจะต้องค้นหาคำตอบทั้งทางการเมืองและทางส่วนตัว (personal) ในส่วนที่เกี่ยวกับมิติของปัจเจกบุคคลนั้น เราจะนำเอาหลักจิตวิเคราะห์ของซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund

Freud) มาช่วยทำความเข้าใจเรื่องพลังของจิต เพื่อเสริมความสมบูรณ์ให้กับการวิเคราะห์ปัญหา
สตรี (อย่างไรก็ตาม ในที่นี้ผู้เขียนเพียงแต่จะเกริ่นบางส่วนซึ่งเป็นส่วนน้อยของจิตวิเคราะห์เท่านั้น
และจะนำเสนอรายละเอียดของการวิเคราะห์ปัญหาสตรีแบบจิตวิเคราะห์ในโอกาสต่อไป)

เมื่อพิจารณาจากความคล้ายคลึงระหว่างแนวคิดของฟรอยด์และขบวนการเฟมินิสต์เราจะ
พบว่ารากฐานร่วมกัน คือ

(1) ทั้งสองแนวความคิดเกิดมาจากสภาพความเป็นจริงของสังคมยุคสมัยที่วัฒนธรรม
แบบวิกตอเรียครอบงำเป็นหลัก ลักษณะหลักของวัฒนธรรมแบบนี้ คือ ลักษณะส่วนตัว (private)
ของชีวิตครอบครัว การใช้อำนาจบีบบังคับสตรี การกดขี่ทางเพศและภาวะการเป็นโรคประสาท
มีเห็นได้ทั่วไป ส่วนในอีกด้านหนึ่งเมื่อต้นศตวรรษที่ 20 ก็มีปฏิริยาต่อต้านและโจมตีวัฒนธรรม
แบบวิกตอเรียอย่างหนักหน่วงเช่นกัน เช่น งานวรรณกรรมชิ้นเอกของยุโรปตะวันตก ความคิด
ที่จะทำลายครอบครัวแบบเก่าที่เกิดในรัสเซีย เป็นต้น ท่ามกลางความขัดแย้งดังกล่าว ทั้งแนว
ความคิดแบบฟรอยด์และขบวนการเฟมินิสต์ล้วนแต่เป็น ปฏิริยาตอบโต้กับความศิวิไลซ์แบบ
ตะวันตกทั้งคู่ หากจะมีความแตกต่างกันระหว่างฟรอยด์กับเฟมินิสต์ ก็คือ ในขณะที่ฟรอยด์ทำ
เพียงแค่วินิจฉัยหาสมุฏฐานของความเจ็บป่วยทางสังคมขณะนั้น เฟมินิสต์นั้นขยายความต้องการ
ถึงขั้นที่จะเยียวยาอาการโรคร้ายนั้นด้วย

(2) ทั้งสองแนวความคิดต่างก็มีเนื้อหาหลักร่วมกัน คือ ปัญหาเรื่องเพศธรรม (sexua-
lity) การแต่งงาน ครอบครัว ข้อค้นพบที่สำคัญของฟรอยด์ ก็คือ วัฒนธรรมของมนุษยชาติ
(เท่าที่มีมาจนถึงปัจจุบันนั้น) ล้วนเกิดมาจากการเก็บกดของสังคมที่กระทำต่อพลังทางเพศทั้งสิ้น

(3) ในขณะที่แรกเริ่มเดิมทีนั้น ทั้งฟรอยด์และเฟมินิสต์ต่างก็เป็น "ปีศาจ" ที่ลอบ
หลอนวัฒนธรรมแบบวิกตอเรียด้วยกันทั้งคู่ และทั้งสองต่างก็ถูกเยาะเย้ยและถูกชิงชังจากสังคม
เช่นเดียวกันในกาลต่อมา เรากลับพบว่า งานของฟรอยด์กลับได้รับการยกย่องให้เฟื่องฟูขึ้น ใน
ขณะที่เฟมินิสต์ถูกบีบบังคับให้เงียบสงบลง คำตอบของปรากฏการณ์นี้ก็เป็นที่ไปตามหลักการที่ว่า
"เมื่อไม่สามารถทำลายปีศาจร้ายทั้งสองตัวในเวลาเดียวกันได้ เราก็จะเลือกปีศาจตัวที่ร้ายน้อยกว่า
เอาไว้"

การที่แนวคิดของ فروยด์ ทยอยคลายสภาพไปเป็น “ปีศาจตัวที่ร้ายกาจน้อยกว่านั้น” อธิบายได้จากเหตุผลหลายประการ ประการแรกเริ่มที่ตัว فروยด์เอง เนื่องจาก فروยด์ยึดติดอยู่กับอุดมการณ์ “ความบริสุทธิ์ของวิทยาศาสตร์” อย่างมาก ทำให้เกิดจุดอ่อนขึ้นในทฤษฎีของเขา เนื่องจากการสำรวจโครงสร้างทางจิตกระทำไปโดยไม่ตั้งคำถามกับเนื้อหาทางสังคม (มีเพียงในตอนช่วงท้าย ๆ ของชีวิตเท่านั้นที่ فروยด์เริ่มเห็นประเด็นนี้) ดังแนวคิดที่เขาแสดงออกอย่างชัดเจนในหนังสือเล่มท้ายที่ชื่อว่า “วัฒนธรรมและความไม่สบายใจ” (Civilization and Discontent)

เมื่อทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ فروยด์ ผ่านเข้ามาสู่มือของบรรดาสาธุศิษย์ของเขา (โดยเฉพาะกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า Neo-Freudian) จุดอ่อนของ فروยด์ ก็กลับได้รับการขยายใหญ่ขึ้น จากลักษณะที่วิพากษ์สังคมของแนวคิด فروยด์ ถูกชักเสลาเสียใหม่ให้เข้ากับการยอมรับของสังคม สิ่งที่แสดงให้เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือการประติษฐานว่า “การปรับตัว” ขึ้นมาและเน้นส่งเสริมกันให้กลายเป็นหัวใจของวิชาจิตวิเคราะห์ เมื่อจิตวิเคราะห์เจ้าเก่าถูกกลืนรอนถึงก้านจนไม่เหลือลักษณะที่วิพากษ์วิจารณ์สังคมแล้ว สำนักคิดของ فروยด์ จึงได้รับการต้อนรับจากสังคม และนี่ คือ คำอธิบายของการอยู่ยงคงกระพันและเฟื่องฟูของจิตวิเคราะห์มาจนถึงยุคปัจจุบัน³

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับความคิดของ فروยด์ ส่งผลสะท้อนมาถึงขบวนการเฟมินิสต์ กล่าวคือ กลุ่มนีโอ-ฟรอยด์ได้กลับหัวกลับหางระหว่างการให้น้ำหนักของการจิตทฤษฎีจิตวิเคราะห์กับการบำบัดเยียวยาในคลินิก แนวทางของกลุ่มฟรอยด์ยุคหลังได้ให้ความสำคัญอย่างมากกับการบำบัดเยียวยา โดยที่ได้ตัดทอนและตัดแปลงภาคทฤษฎีจนต่างไปจากเดิมมากขึ้นทุกที แน่แน่นอนว่า การทำจิตบำบัดนั้นถูกนำมาใช้เพื่อต่อสู้กับขบวนการต่อสู้ของสตรีไม่โดยทางตรงก็ทางอ้อม รวมทั้งมีการตัดแปลงเอาข้อค้นพบของ فروยด์ มาใช้เป็นข้ออ้างเพื่อความชอบธรรมของการกดขี่สตรีด้วย

อย่างไรก็ตาม ได้มีขบวนการต่อสู้ของสตรีบางกลุ่มที่พยายามกลับไปหา “เนื้อแท้และจุดเริ่มต้น” ของ فروยด์ กันใหม่ เพื่อนำมาใช้เป็นหนทางปลดปล่อยการกดขี่ทางเพศ การย้อนกลับไปหา فروยด์ ตัวจริงนี้จะช่วยให้สามารถแยกแยะระหว่าง “ข้อเท็จจริงที่ فروยด์ ค้นพบ” กับ “ข้อเท็จจริงที่ถูก นำมา ใช้เพื่อคำจูนการกดขี่ทางเพศ”

³ ผู้ที่สนใจประวัติและพัฒนาการของแนวคิดสำนัก فروยด์ โปรดดู กาญจนา แก้วเทพ, 2528.

จิตวิทยาแห่งอำนาจ

แนวคิดใหญ่ ๆ 2 แนวคิดของ فروยด์ที่เราจะนำมาใช้อธิบายเรื่องการกตขีตริ คือ แนวความคิดเรื่องปมโอดิปุส (Oedipus complex) และปมอีเลกตรา (Electra complex)⁴ กับ แนวคิดเรื่องการแยกเรื่องเพศ อารมณ์ และเหตุผลออกจากกัน

แนวคิดเรื่องปมโอดิปุสเป็นเรื่องของ อำนาจ ที่แสดงออกในครอบครัวโดยแท้ ปมโอดิปุสนี้ จะเกิดขึ้นเฉพาะในโครงสร้างสังคมที่มีรูปแบบครอบครัวแบบเชิงเดี่ยว (nuclear family) และในสังคมถือพ่อเป็นใหญ่เท่านั้น ซึ่งเป็นโครงสร้างที่ก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในครอบครัว (มีข้อพิสูจน์จากงานมานุษยวิทยาว่า ปมโอดิปุสนี้จะเป็นปัญหาน้อยลงในสังคมที่ผู้ชายมีอำนาจน้อย ดังนั้นการลดอำนาจของชายให้ลงมาเท่าเทียมกับหญิงก็เป็นวิธีการหนึ่งในการแก้ปัญหาทางจิต) โครงสร้างของครอบครัวเดี่ยวในสังคมถือพ่อเป็นใหญ่นั้น จะประกอบด้วยสามเหลี่ยมแห่งการพึ่งพาซึ่งในภาพ

ชายที่เป็นพ่อเป็นผู้มีอำนาจมากที่สุดที่ทั้งหญิงและเด็กต้องพึ่งพาเขา เด็กเป็นสมบัติของชาย ซึ่งต้องการให้เด็กเป็นผู้สืบทอดมรดกและชื่อของเขา (เพื่อให้นามของเขาเป็นอมตะ) ส่วน

⁴ Oedipus complex เป็นรูปแบบเฉพาะของความสัมพันธ์ระหว่าง เด็กชาย-พ่อ-แม่ ที่จะเกิดขึ้นในช่วงระยะที่เด็กเกิดความตั้งใจต่ออวัยวะเพศ (genital) ระยะแรก (ประมาณช่วงอายุ 3-5 ปี) เด็กชายจะเกิดความต้องการเป็นเจ้าของแม่และจะอิจฉาพ่อผู้เป็นที่รักของแม่ เด็กชายต้องการจะแทนที่พ่อผู้ซึ่งเขาคิดว่าได้ขโมยเอาเวลาในเรื่องจะตัดอวัยวะเพศของเขา (castration) แต่เนื่องจากอำนาจของพ่อมีมากกว่า เด็กชายจึงต้องยอมกดเก็บความรู้สึกทางเพศที่มีต่อแม่และหันมาเลียนแบบ (identify) ตนเองกับพ่อแทน ในกรณีของเด็กหญิง-แม่-พ่อ ก็เช่นเดียว فروยด์เรียกว่า (Electra complex)

ความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิงนั้น ชายจะให้หลักประกันด้านความคุ้มครอง โดยหญิงจะต้องตอบแทนด้วยการบริการทั้งงานดูแลบ้านช่อง ความต้องการทางเพศและการสืบพันธุ์

อะไรจะเกิดขึ้นกับเด็กที่เติบโตมาในครอบครัวที่มีโครงสร้างเป็นรูปสามเหลี่ยมแห่งอำนาจดังกล่าว คำตอบก็คือ เด็กจะเรียนรู้โครงสร้างอำนาจอันนั้น เขาจะรู้ว่าอำนาจสิทธิขาดนั้นอยู่ที่ใคร พ่อคือผู้ถือคาบอำนาจสิทธิ์ในครอบครัว (ตัวอย่างง่าย ๆ ในชีวิตประจำวัน ได้แก่การชู้ของแม่เมื่อไม่รู้จะจัดการกับลูกได้อย่างไรว่า “รอให้คุณพ่อกลับมาจากที่ทำงานก่อนเถอะ เป็นลูกดีแน่ ๆ”) และในเวลาเดียวกัน เด็ก ๆ ทั้งหญิงและชายจะเรียนรู้บทบาทของความเป็นหญิงของแม่ว่า แม่คือคนที่อยู่กลางทางระหว่างสัญลักษณ์แห่งอำนาจสิทธิขาด (authority) ของพ่อกับการช่วยตัวเองไม่ได้ของลูก

ฟรอยด์จึงอธิบายการเกิดปมโอดิปัสของเด็กชายว่า เกิดจากการที่เด็กชายยอมพ่ายแพ้แก่อำนาจของพ่อด้วยการยอมเก็บกตความรู้สึกเป็นศัตรูกับพ่อ (เนื่องจากการเป็นคู่แข่งที่จะแย่งแม่) ทฤษฎีของฟรอยด์จึงให้ความเข้าใจเรื่องความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ก่อตัวมาตั้งแต่รุ่งอรุณของชีวิตมนุษย์ทุกคน และจะเป็นตัววางรากฐานโครงสร้างทางจิตของปัจเจกบุคคลในสังคม เมื่อเด็กหญิงและชายเติบโตเป็นผู้ใหญ่ เขาก็จะทำการผลิตซ้ำโครงสร้างของสามเหลี่ยมแห่งอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันนี้ต่อไปทั้งในระดับครอบครัว ระดับเศรษฐกิจและการเมืองของสังคมใหญ่

เมื่อเรากันหารากฐานทางประวัติศาสตร์ของปมโอดิปัส เราจะพบว่าปมโอดิปัสนี้เกิดมาจากโครงสร้างครอบครัวที่มีต้นกำเนิดของ incest taboo⁵ ก่อนหน้าที่ครอบครัวแบบนี้จะเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ความรู้สึกทุกอย่างของมนุษย์ไม่ว่าเป็นเพศ ความรัก อารมณ์ ฯลฯ จะไปด้วยกัน ผลของการเกิด incest taboo ก็คือการแยกเอาเรื่องเพศออกจากปฏิกิริยาตอบโต้ทางร่างกายและทางอารมณ์แบบอื่น ๆ ลูกจะต้องแยกความรักและความรู้สึกทางเพศที่มีต่อแม่ออกจากกันให้เด็ดขาด ลูกชายจะต้อง รัก แม่ แต่จะต้องไม่มี ความรู้สึกทางเพศ กับแม่ เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) ได้ให้คำอธิบายเรื่อง incest taboo ว่าก่อนหน้ายุคแรกเริ่มของสังคมมนุษยชาติ incest นั้นยังเป็นสิ่งที่ไม่ต้องห้าม จวบจนกระทั่งเมื่อมนุษย์มาแบ่งแยกกันออกเป็นเผ่า (clan) รูปแบบแรกที่ผู้มีอำนาจในเผ่านำมาใช้ในการแสดงอำนาจของตนก็คือการ ออกกฎบังคับให้สมาชิกในกลุ่ม

⁵ incest taboo คือกฎข้อห้ามของสังคมในการมีความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างพ่อกับลูกสาว หรือแม่กับลูกชาย

แต่งงานได้เฉพาะกับคนภายนอกกลุ่มเท่านั้น (exogamy) และห้ามการแต่งงานโดยเฉพาะคนในวงศ์ตระกูลเดียวกัน (Firestone 1970 : 65)

ปมอ็เลกตราสำหรับสตรี

ถ้าหากผลจากปมโอติปส์ก่อให้เกิด *ปมเขื่อง* ของความเป็นชายแล้ว ปมอ็เลกตราก็จะให้ผลเป็น *ปมด้อย* ของสตรี คำอธิบายเรื่องปมอ็เลกตราถูกนำมาอธิบายความรู้สึกด้อยของผู้หญิง เนื่องจากชาติสัญลักษณ์แห่งอำนาจคืออวัยวะเพศชาย การแสดงออกเพื่อชดเชยความรู้สึกดังกล่าวได้แก่ ความต้องการที่จะเป็นชาย ความรู้สึกอิจฉาริษยา ความรู้สึกต่ำต้อยด้อยกว่าชาย เป็นต้น วิธีการแก้ปมอ็เลกตราแบบที่สตรีใช้กันอยู่เป็นประจำ คือการใช้ลูกเป็นเครื่องทดแทน *โลกทั้งหมด* (ซึ่งหมายถึง อวัยวะเพศชาย) ที่ขาดหายไปจากเธอ (ฟรอยด์บัญญัติศัพท์เรียกว่า penis substitution) และนี่คือคำอธิบายลักษณะที่ชอบเป็นเจ้าของเจ้าเข้าเจ้าของของสตรี ลักษณะที่กลัวการผจญภัยหรือการท่องไปในโลกกว้าง

คลารา ทอมป์สัน (Clara Thompson) และคาเรน ฮอร์นีย์ (Karen Horney) (Saffioti 1978 : 259) ได้แก้ไขทฤษฎีของฟรอยด์ในส่วนที่เกี่ยวกับสตรีว่า เช่นเดียวกับที่ปมโอติปส์นั้นเกิดขึ้นเนื่องมาจากอิทธิพลของวัฒนธรรมมากกว่าอิทธิพลของชีวภาพ (คือเกิดขึ้นเฉพาะในสังคมที่บูชาอวัยวะเพศชายเท่านั้น) ปมอ็เลกตราสามารถใช้คำอธิบายเดียวกันได้ นอกจากนั้น ทอมป์สันยังเชื่อมโยงลักษณะของหญิงเข้ากับโครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคมด้วยข้อสรุปที่ว่า จากข้อเท็จจริงที่สตรีถูกกีดกันออกจากกระบวนการผลิตทางเศรษฐกิจ และส่งผลให้เธอไม่สามารถจะเป็นอิสระในทางเศรษฐกิจได้ ดังนั้นการที่หญิงมีลักษณะสนใจแต่การปรุงแต่งความสวยงามของตนเอง และอยากทำตัวให้เป็นที่รักของคนอื่นอยู่เสมอ นั้น จึงเป็นหนทางเดียวที่จะรับประกันความอยู่รอดของสตรีในโครงสร้างสังคมแบบนี้ และนี่คือคำอธิบายในเชิงการเมืองเรื่องอำนาจในสังคมว่ามีใช้เป็นลักษณะที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิดแต่อย่างใด

การแยกเพศ อารมณ์ และเหตุผลออกจากกัน

เราอาจจะสร้างข้อสรุปสั้น ๆ จากงานของฟรอยด์ได้ว่า การแยกเรื่องเพศออกจากอารมณ์นั้นเป็นรากฐานของวัฒนธรรมและความศิวิไลซ์แบบตะวันตก การฝึกฝนให้เด็กแยกอารมณ์ออกจากเหตุผล (ส่วนเรื่องเพศนั้นต้องกดเก็บเอาไว้เลย) นั้น เกิดขึ้นตั้งแต่การได้มองเห็นภาพพจน์ที่

แตกต่างกันระหว่างผู้ใหญ่สองคนในครอบครัว พ่อและแม่คือสัญลักษณ์ตัวแทนของโลกสองโลกที่แตกต่างกันคนละขั้ว “พ่อ” มีใช้ตัวแทนของโลกที่เป็นธรรมชาติ หากแต่เป็นอีกขั้วหนึ่ง คือโลกของความคิด โลกที่มนุษย์ประดิษฐ์สร้างสรรค์ขึ้นมา โลกของกฎและอำนาจ วินัย โลกของการท่องเที่ยวผจญภัย ในขณะที่ “แม่” คือโลกที่ตรงกันข้ามกับที่กล่าวมานี้ทั้งหมด และมีแต่ “พ่อ” คนเดียวเท่านั้นในครอบครัวที่จะสามารถสอนลูก (ผู้ชาย) ให้รู้จักการเดินทางจากโลกของเก๋ๆ (ที่มีแต่การพึ่งพาและความอ่อนแอ) ไปสู่โลกของ “พ่อ” (นี่คือแนวคิด (concept) เรื่อง “คุณพ่อรู้ดี”) ในขณะที่แม่ก็จะสอนลูกผู้หญิงให้สร้างโลกแบบเดียวกับที่เธอมีชีวิตอยู่ นอกจากนี้พรอยด์ยังตั้งข้อสังเกตว่า การแสดงอำนาจครั้งแรกที่พ่อ (ผู้ใหญ่) สำแดงฤทธิ์เดชของตนให้ปรากฏต่อเด็กชาย ก็คือการใช้อำนาจเด็ดขาดห้ามเด็กไม่ให้เล่นอวัยวะเพศของตนเอง

เมื่อเราวินิจฉัยลักษณะการใช้อำนาจและวัฒนธรรมดังกล่าวมานี้ เราย่อมตัดสินใจว่าวัฒนธรรมแบบนี้เป็นวัฒนธรรมที่ขัดแย้งกับความเป็นมนุษย์อันประกอบได้ด้วยมิติแห่งอารมณ์ เหตุผล และความต้องการทางเพศ ดังนั้นความสำเร็จของการตั้งหลักปักฐานของวัฒนธรรมแบบนี้จึงต้องจ่ายค่าตอบแทนด้วยปัญญาทางจิตที่เหลืออยู่เป็น “ปมในใจ” (complex) ของปัจเจกบุคคล การกดเก็บทางเพศเป็นข้อเรียกร้องที่ปัจเจกบุคคลทุกคนต้องขานรับเพื่อรักษาผลประโยชน์ของความสามัคคีและเป็นปึกแผ่นมั่นคงของครอบครัว (เพื่อป้องกันการเป็นปฏิปักษ์กันทางเพศระหว่างพ่อ-แม่-ลูก) จากการกดเก็บทางเพศที่กระทำในแวดวงของครอบครัวนี้ ได้กลายเป็นรากฐานและบ่อปรวการอันหนาแน่นที่ค้ำจุนการกดขี่ทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ และทางอุดมการณ์ และเมื่อถึงศตวรรษนี้ เราย่อมกล่าวสรุปได้อย่างแน่ใจว่า ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจาก “การมีวัฒนธรรมแบบนี้” มีเพียงสองอย่างเท่านั้น คือ โรคประสาทในระดับบุคคล และความเจ็บป่วยในตัววัฒนธรรมเอง

ผู้เขียนขอจบบทความนี้ด้วยการตั้งข้อสังเกตว่า ขบวนการสตรีอันประกอบด้วยสมาชิกที่ได้รับ “ผลอันเลวร้ายและรุนแรงที่สุด” จากวัฒนธรรมและความศิวิไลซ์ไม่ว่าจะเป็นแบบตะวันตกหรือตะวันออกก็ตาม จำเป็นต้องชดกันลงไปให้ถึงรากเหง้าที่อยู่ลึกที่สุดของโครงสร้างวัฒนธรรมที่มนุษย์ชาติเคยประดิษฐ์ขึ้นมา และเพื่อก้าวไปให้พ้นจากเอกทางวัฒนธรรมแบบนี้

⁶ ผู้ที่สนใจในประเด็นภาพพจน์ของพ่อและแม่ รวมทั้งความรักแบบพ่อและแบบแม่ โปรดดูสีชมพู. 2521.

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ 2526 “การหลงลืมทางสังคมประวัติศาสตร์ของการวิพากษ์ทฤษฎีจิตวิทยาและจิตวิเคราะห์” *วารสารธรรมศาสตร์* ปีที่ 12 ฉบับที่ 4 (ธันวาคม) หน้า 241-262
- กลุ่มศึกษาในฝรั่งเศส 2527 “บันทึกการศึกษา : ความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงฐานะของสตรีกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม” *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง* ปีที่ 3 ฉบับที่ 4 (เมษายน-มิถุนายน) หน้า 90-99
- แล กิรกวิทย์รัตน์ 2524 “มดลูกก็เป็นปัจจัยการผลิต” *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง* ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 (พฤษภาคม-มิถุนายน) หน้า 93-100
- สี่ชมพู 2521 *รัก : ศิลปะที่แท้จริง* แปลจาก *The Art of Loving* ของ Eric From กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์พีซี

ภาษาอังกฤษ

- Firestone, Shulamith. 1970. *The Dialectic of Sex*. Bantam books.
- Gerth, H. H., and C. W. Mills, eds. 1982. *From Max Weber: Essays in Sociology*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Giddens, Anthony. 1982. *Sociology: A Brief but Critical Introduction*. London: Macmillan Press.
- Saffioti, Heleith I.B. 1978. *Women in Class Society*. Monthly Review Press.
- Safilios-Rothschild, Constantina. 1972. *Toward a Sociology of Women*. Massachusetts: Xerox College Publishing.